
Book Review

ደስታ አማረ፣ ፍሬህይወት ባዩ፣ ገመቹ ከድር። *Galmee Jechoota Aadaa Arsii: Afaan Oromoo-Afaan Amaaraa/ የአርሲ ኦሮሞ ባህል፡ ኦሮምኛ-አማርኛ መዝገበ ቃላት።* የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ባህሎች አካዳሚ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ 2010፣ xxxiii + 251 ገጾች፡ ፡ ISBN 978-99944-69-73-4 (ዋጋ 152.65 ብር)።

ሳሙኤል ጥበበ¹

ቋንቋና ባህል በጣም ከፍተኛ የሆነ ቁርኝት አላቸው። Brown (1987:123) እንደዚህ በማለት ፅፏል፡- “A language is a part of culture and a culture is a part of a language; the two are intricately interwoven such that one cannot separate the two without losing the significance of either language or culture.” (አንድ ቋንቋ የባህል አንዱ ክፍል ነው፤ አንድ ባህልም የቋንቋ አንዱ ክፍል ነው፤ እነዚህ ሁለቱ በጣም ከመተሳሰራቸው የተነሳ የባህልን ወይንም የቋንቋን አስፈላጊነት ካላስወገድን በቀር ሁለቱን መነጣጠል አንችልም።) ስለዚህ ቋንቋ አንድ የባህል መገለጫ ብቻ ሳይሆን የባህል ተሸካሚና ከአንድ ትውልድ ወደ ቀጣዩ ትውልድ ባህልን ማስተላለፊያም መነገድ ነው።

በጣም ሰፊና ጥልቅ የሆኑ የባህል ክፍሎች በአንድ ቃል ወይንም ስያሜ ይገለጻሉ። በመሆኑም የባህል መዝገበ ቃላት (Cultural Dictionary) አዘጋጆች በአንድ ማህበረሰብ ውስጥ ያሉትን ባህል ተሸካሚ ቃላት የተለያዩ ዘዴዎችን በመጠቀም መሰብሰብና ባህላዊ አውዳቸውን በጠበቀ መልኩ ትንተና መስጠት ተቀዳሚ ተግባራቸው ይሆናል። የአርሲ ኦሮሞ የባህል መዝገበ ቃላት መፅሐፍም ከፍተኞች ቢኖሩበትም ይህንን በጠበቀ መልኩ የተዘጋጀ እንደሆነ ተመልክቻለሁ።

የአርሲ ኦሮሞ የባህል መዝገበ ቃላት አዘጋጆች በኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ባህሎች አካዳሚ የመዝገበ ቃላት ስራ ባለሙያዎች (Lexicographers) ትኩረት የተነፈገው የሚመስለውን የልዩ መዝገበ ቃላት ስራን (Specialized Dictionary) (የባህል መዝገበ ቃላት ስራ በዚህ ውስጥ ይካተታል) በዚህ መልክ ማቅረብ በመቻላቸው ትልቅ አክብሮት አላኝ። ፀሐፊዎቹ የመዝገበ ቃላት ስራን ከዚህ በፊት ከውነው ባዶውቁም ያላቸውን የፎክሎር እና የባህል ጥናት ዕውቀትና ስልጠና እንደ ከፍተኛ ግብአት በመጠቀም በአካዳሚው ታሪክ የመጀመሪያውን የባህል መዝገበ ቃላት በማዘጋጀታቸው ሊመሰገኑ ይገባል። ይኼ ተግባራቸው አገሪቱ እየተከተለች ያለውን ባህልን የማጥናት፣ የመጠበቅ፣ የማሳወቅ፣ የማበልፀግና ከትውልድ ወደ ትውልድ የማስተላለፍ ስራ በእጅጉ የሚያግዝ ሆኖ አግኝቼዋለሁ። የኢትዮጵያ የባህል ፖሊሲ ከተቀረፀበት ዋና ዋና

---

¹ በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ በኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ባህሎች አካዳሚ፣ የማህበራዊና የባህል ጥናት ማዕከል ባልደረገና በሶሻል አንትሮፖሎጂ ረዳት ፕሮፌሰር። Email: samitibebe@gmail.com

ምክንያቶች (አስፈላጊነቶች) ውስጥ እነዚህ ሀሳቦች በስፋት ተገልፀው ይገኛሉ (የባህልና ቱሪዝም ሚኒስቴር 2008:3-6)::

የአርሲ ኦሮሞ የባህል መዝገበ ቃላት መጽሐፍ የአርሲ ኦሮሞን ባህል ያዘሉ ቃላትን ቦታው ድረስ በመገኘትና ጥልቅ ቃለ-መጠይቅ ከአርሲ ማንጉዶዎች (ጥልቅ ዕውቀት ያላቸው ሰዎች (p. xv)) ጋር አድርጎ በመሰብሰብ የተዘጋጀ የባህል መዝገበ ቃላት ነው:: መፅሐፉ 33 ገጾችን (p. i-xxxiii) የያዘ የመግቢያ ሐተታ ያለው ሲሆን፤ የባህል ቃላቱ የሰፈሩበት ዋናው የመዝገበ ቃላት ክፍል ደግሞ 251 ገጾችን የያዘ ነው:: መፅሐፉ በፊደል ቅደም ተከተላቸው የተቀመጡ 490 ምዝግብ ቃላትን (entries) የያዘ ነው:: “P”, “V”, እና “Z” ምንም አይነት ምዝግብ ቃላትን ያልያዙ ፊደሎች ናቸው³::

ወደ ዋናው የምዝግብ ቃላቱ ወደሰፈሩበት ገፅ ከመገባቱ በፊት መፅሐፉ 33 ገጾች ያሉት በሶስት ቋንቋዎች (በኦሮምኛ፣ በአማርኛና በእንግሊዝኛ) የመግቢያ ትንታኔዎችን ይሰጣል:: በዚህም መሰረት በኦሮምኛ የተጻፉ 11 ገጾች (p. i-xi) ያለው መግቢያ፤ በአማርኛ የተጻፉ 5 ገጾች (p. xv-xix) ያለው ፤ እንዲሁም በእንግሊዝኛ የተጻፉ 11 ገጾች (p. xxi-xxxii) ያለው መግቢያ ተሰጥቶታል:: በዚህ ክፍል ውስጥም የመረጃ ሰጪዎችን ዝርዝር የያዙ ገጾችም ተካትተዋል (p. xii-xiii):: የዋቢ መፃሕፍትም ዝርዝር የዋናው መዝገበ ቃላት ክፍል ከመጀመሩ በፊት ተካቷል (p. xxxii-xxxiii)::

በመፅሐፉ የመግቢያ ሐተታ (p. i-xxxiii) ላይ ያሉኝን ምልክታዎች እንደሚከተለው አቀርባለው:-

ምልክታ አንድ: በዚህ ክፍል ውስጥ የተካተተው የእንግሊዝኛ የመግቢያ ትንተና (p. xxii-xxxii) ለምን አስፈለገ?

የተዘጋጀው መዝገበ ቃላት የኦሮምኛና የአማርኛ ሆኖ ሳለ በእንግሊዝኛ የመግቢያ ሐተታ መስጠት አስፈላጊ ሆኖ አላገኘሁትም:: የኦሮምኛ- አማርኛ የባህል መዝገበ ቃላት አዘጋጅቶ በእንግሊዝኛ የመግቢያ ሐተታ ማቅረብ በየትኛውም የመዝገበ ቃላት ስራ ውስጥ ተቀባይነት የለውም:: ምክንያቱም:-

² መፅሐፉ በኦሮምኛና በአማርኛ የተዘጋጀ ቢሆንም ሪቪው የተሰራው ግን የአማርኛውን ትርጉም መሰረት በማድረግ ነው:: ይህም የሆነው አዘጋጁ የኦሮምኛ ቋንቋ ክህሎት ስለሌለው ነው::
³ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ባህሎች አካዳሚ ባሳተመው የኦሮምኛ መዝገበ ቃላት መፅሐፍ (*Galmee Jechootaa Afaan Oromoo* (3rd edition) 2018) ውስጥ በ“V” ስር የተጠቀሰ ቃል የለም:: በ“P” ስር ደግሞ ዘጠኝ (9) ቃላት ይገኛሉ፤ ነገር ግን ሁሉም ቃላት ከእንግሊዝኛ ቋንቋ በቀጥታ የተወረሱ ናቸው (*Paakeetii, Paappayaa, Paarlaamaa, Paartii, Paastaa, Piropagaandaa, Polotiikaa, Poolisii and Poostaa*):: በ“Z” ስር ስድስት (6) ቃላት ብቻ ይገኛሉ (*Zabana, Zabanyaa, Zangeedara, Zayitii, Zayitunaa, and Zeeroo*)::

- ሀ) መዝገበ ቃላቱን ይጠቀማል የተባለው የሕብረተሰብ ክፍል (ኦሮምኛን ወይም አማርኛን ማንበብ የሚችል) በራሱ ቋንቋ መግቢያ ስለተጻፈለት፤
- ለ) በዋናው የመዝገበ ቃላት ስራ ውስጥ በኦሮምኛ ለተሰበሰቡት የባህል እሴቶችን ላዘሉት ቃላት ልክ እንደ አማርኛው ሁሉ አቻ የእንግሊዝኛ ትርጉም ስላልተካተተበት፤
- ሐ) መዝገበ ቃላቱ በሁለት ቋንቋዎች የተዘጋጀ (bilingual) እንጂ በሶስት ቋንቋዎች የተዘጋጀ (trilingual) ስላልሆነ ነው።

በመሆኑም መፅሐፉ ለሁለተኛ ጊዜ የመታተም እቅድ ከተያዘለት የእንግሊዝኛው መግቢያ ተቀንሶለት አለበለዚያም ወደ ሶስት ቋንቋዎች መዝገበ ቃላት ተለውጦ የእንግሊዝኛ አቻ ፍቺ ተጨምሮበት መታተም አለበት።

ምልከታ ሁለት: በኦሮምኛ የተጻፈው የመግቢያ ሐተታ በአማርኛ ከተጻፈው አንጻር የተለየ መሆን፡

በኦሮምኛ የተዘጋጀው የመግቢያ ሐተታ የባህል ቃላቱ ስለተሰበሰቡበት የአርሲ ህዝብ ርዕስ በመስጠት ትንታኔ ይሰጣል። ከዚህም በተጨማሪ ስፋ ያለ የመግቢያ ሐተታ ያካተተ ነው። በአማርኛ የተጻፈው መግቢያ በኦሮምኛ ከተጻፈው በጣም ያነሰና የትርጉም ተዛምዶ የሌለው ነው። የኦሮምኛ መግቢያው የሚያነሳቸው ሀሳቦች በአብዛኛው በአማርኛው ትርጉም ውስጥ አልተካተቱም።

መዝገበ ቃላቱ አንድ ሆኖ ሳለ ሁለት የተለያዩ ሀሳብ ያዘሉ የመግቢያ ሐተታዎችን ማዘጋጀት አስፈላጊነቱ አይታዩም። ይልቁንስ መዝገበ ቃላቱ በተዘጋጀበት በሁለቱም ቋንቋዎች በአግባቡ የተደራጀና ተመሳሳይ የሆነ ሀሳብ ማቅረብ ያስፈልጋል። መዝገበ ቃላቱን ለሚጠቀሙ የኦሮምኛ አንባቢዎች ስፋ (ጠለቅ) ያለ መግቢያ፤ ለአማርኛ ቋንቋ ተጠቃሚዎች ደግሞ ከኦሮምኛው የተለየና ቁንፅል (አናሳ) መግቢያ የቀረበበት ሆኗል።

ምልከታ ሶስት: በመግቢያ ሐተታው ላይ የቀረቡት ሐሳቦች የጥልቀት ውስንነት የሚታይባቸው ከመሆኑም ባሻገር የሚከተሉትን ሐሳቦች አላካተተም።

- ሀ) የአርሲ አሮሞ ህዝብ ብዛት ስንት ይገመታል?
- ለ) የአርሲ አሮሞ መተዳደሪያ (Livelihood) ምንድን ነው?
- ሐ) አርሲ አሮሞን የሚያዋስኑ ህዝቦች ወይም ቦታዎች እና አርሲ አሮሞ ሰፍሮበት ያለውን የመሬት ቆዳ ስፋት በአግባቡ መጥቀስ።

የአርሲ አሮሞ የሚኖርባቸው ቦታዎች፡- አርሲ፣ ምዕራብ አርሲ፣ ባሌ እና ምስራቅ ሸዋ ዞኖች ናቸው⁴። ስለዚህ እነዚህን ቦታዎች ይዘን ከሆነ ስለአጎራባች ህዝቦችና ቦታዎች የምንፅፈው መጠቀስ የሚገባቸው ብዙ ቦታዎችና ህዝቦች አሉ። ለምሳሌ፡- ምዕራብ አርሲ ከሐላባ፣ ከወላይታ፣ ከሐድያ ጋር በስተ ምዕራብ እና ከሲዳማ ህዝቦች ጋር ደግሞ በስተ ደቡብ በሰፊው

⁴ በእነዚህ ቦታዎች ላይ የሚኖረው የሕዝብ ብዛት 7,387,196 የሚገመት ነበር (CSA 2007:232-275)። ከእነዚህ ሕዝቦች ውስጥ በብሔራቸው አሮሞ የሆኑት ደግሞ ወደ 6,241,604 የሚገመቱ ነበሩ (CSA 2007:232-275)።

ይዋሰናል። መዝገበ ቃላቱን ለመሰብሰብ ከተመረጡት አምስት ቦታዎች መካከል አራቱ (አርሲ ነገሌ፣ ሻሸመኔ፣ ኮፈሌ እና ገደብ) በምዕራብ አርሲ ስለሚገኙ የሚያዋስኗቸው ህዝቦች በአግባቡ መጠቀስ አለባቸው። ይህን ማድረግ በህዝቦቹ መካከል ሊኖር ስለሚችለው የባህልና የቋንቋ መወራረስ በአግባቡ ለመረዳት ስለሚያስችል ነው።

- መ) በጥልቀትም ባይሆን የአርሲ ኦሮሞን ታሪክ የሚያወሳ ዳሰሳ ቢታከልበት መልካም ነበር። ይህም በታሪክ ሂደት ውስጥ የአርሲ ኦሮሞ የነገሩን ስነልቦና እና ማንነት በአጭሩም ቢሆን ያስረዳል ብዬ አምናለሁ። በዚህ ስር የአርሲ ኦሮሞን የዘር ግንድ ቆጠራ (Genealogy) ቢካተትበት መልካም ይሆን ነበር።
- ሠ) የአርሲ ኦሮሞ እምነቱ ወይም ሐይማኖቱ ምንድን ነው? አንድ ህዝብ የሚከተለው እምነት በሌሎች የሕብረተሰቡ ክዋኔዎች ላይ የራሱ የሆነ ተፅዕኖ አለው። የአርሲ ኦሮሞም የሚከተለው እምነት በሚጠጣው፣ በሚመገበው፣ በሚለብሰው፣ በሚሰራባቸው ቀኖች፣ በማህበራዊ አደረጃጀቱ፣ ወዘተ ላይ የራሱ ተፅዕኖ ስለሚኖረው በአግባቡ መጠቀስና መተንተን አለበት።
- ረ) የአርሲ ኦሮሞ የማሕበራዊና የፖለቲካ ተቋማት የመግቢያ ትንተና ቢሰጥባቸው መልካም ይሆናል። ለምሳሌ፡- የገዳ ስርአት በአርሲ ኦሮሞ ምን መልክ እንዳለው በአጭሩ ማብራራት ተገቢ ይሆናል።
- ሰ) በአርሲ ኦሮሞ መካከል በልዩነት ሊጠቀሱ የሚችሉ የባህል ክዋኔዎችን መጨመር ቢቻል ጥሩ የሆነ የመግቢያ ዳሰሳ ይሆናል ብዬ አስባለሁ።

ምልክታ አራት: የባህል ቃላቱ የተሰበሰቡበት ፍቻዊ ጎራ (Semantic domain) (“የባህል ፈርጆች” በመባል የተጠቀሰው ክፍል (p.xvii) ከፍተኛ የአደረጃጀት ክፍተቶች አሉበት።

የባህል ቃላቱ የተሰበሰቡበት ሀምሳ ስድስት (56) በሚሆኑ የባህል ፈርጆች ላይ በመመርኮዝ እንደሆነ ፀሐፊዎቹ ገልፀዋል (pp.xvii-xviii)። ነገር ግን አብዛኛዎቹ የባህል ፈርጆች በሰራቸው ሊወልዷቸው የሚችሉት የባህል ቃላት የሌሏቸው ወይም በጣም ውስን ሆነው አግኝቻቸዋለው። ፡ በተለይ አንዳንዶቹ በሰራቸው በዝርዝር ከሚሰበሰቧቸው የባህል ቃላት ይልቅ እራሳቸው የአንድ ባህል ክዋኔ መገለጫ ቃል ብቻ ሆነው በዋናው መዝገበ ቃላት ውስጥ ተቀምጠዋል። ለምሳሌ፡- የኩዳ (ሰውን የገደለን ሰው የማንፃት) ባህል፣ እስልምናን የተቀበሉ ግን በቀን አምስት ጊዜ የማይሰግዱ ሰዎች ባህል፣ ተራራ ላይ ወጥቶ ክፉውን ለመግፋት የሚከበር ባህል፣ በሀብት ብዛት በጉድጓድ ውስጥ በከብቶች እንገር እስከ አንገት ሰጥሞ የመታጠብ ባህል፣ በቅጠል ምልክት ማድረግና የሰጎን ላባ ባህላዊ ተምሳሌት ባህል፣ ወዘተረፈ።

የባህል ቃላቱ የተሰበሰቡባቸው ፈርጆች (ፍቻዊ ጎራ) በጣም የተበታተኑ ናቸው። በአንድ ፍቻዊ ጎራ ስር መምጣት የሚችሉና እንደ ንዑስ ፍቻዊ ጎራ ሆነው መግባት (መጠቀስ) የሚችሉት ሁሉ ተነጣጥለው የተቀመጡ ናቸው። ለምሳሌ፡- ሀ) እምነት ወይም ሐይማኖት የሚል ፍቻዊ ጎራ ቢኖር በመፅሐፉ ውስጥ በተራ ቁጥር 1፣ 19፣ 20፣ 28፣ 32፣ 33፣ 35፣ 36፣ 46፣ 47

Book review – Samuel Tibebe

የተጠቀሱት ሁሉ በስሩ የሚካተቱ ይሆናሉ። ለ) **ባህላዊ አስተዳደር** የሚል ፍቻዊ ጎራ ቢኖር በተራ ቁጥር 13፣ 14፣ 42፣ 44፣ እና 53 የተጠቀሱት ሁሉ በስሩ የሚካተቱ ይሆናሉ። ሐ) **ልጆች** የሚል ፍቻዊ ጎራ ቢኖር በተራ ቁጥር 7፣ 23፣ 27፣ 41፣ እና 49 የተጠቀሱት ሁሉ በስሩ የሚካተቱ ይሆናሉ። መ) **የግጭት አፈታት** በሚል ፍቻዊ ጎራ ስር 18፣ 37፣ እና 56 ሊካተቱ ይችላሉ።

ከተሰራው የባህል መዝገበ ቃላት አንጻር እንደ ጥሩ ፍቻዊ ጎራ ሆነው ያገኘዋቸው “የጎሳና የበር (የንዑስ ጎሳ) ምድቦች ባህል”፣ “የመብልና የመጠጥ ስነስርዓት ባህል” እና “የአስተዳደራዊ ስነስርዓትና ህገ-ደምብ ባህል” የሚሉትን ነው። እነዚህ ፋቻዊ ጎራዎች በስራቸው ሊዘረዘሯቸው የሚችሉት ብዙ የባህል ቃላት ሊኖር እንደሚችል አመለካከት ናቸው። ለምሳሌ፡- በመዝገበ ቃላቱ ውስጥ አስራ ዘጠኝ (19) የጎሳ ስሞች ተጠቅሰዋል፤ ይህም በዚህ ፍቻዊ ጎራ ስር ብዙ መጠይቆች መደረጋቸውን አመለካከት ነው።

በባህል ፈርጅነት ከ56ቱ መካከል ያልተጠቀሱ ወይም በጉልህ የማይታዩ ነገር ግን በባህል መዝገበ ቃላቱ ውስጥ ሰፊ ስፍራ የተሰጣቸውና ተነጥለው (ለብቻቸው) መቆም የሚችሉ ፍቻዊ ጎራዎች አሉ። ከእነዚህም መካከል የቦታ ስሞችን 14 ጊዜ፣ የሰው ስሞችን 18 ጊዜ፣ የዕጽዋት አይነቶችን 17 ጊዜ እና የአልባሳትና የጌጣጌጥ አይነቶችን 21 ጊዜ በባህል መዝገበ ቃላቱ ውስጥ ተጠቅሷል።

ቀደም ሲል እንደተጠቀሰው ከዚህ በላይ የተገለጹት ምልክታዎች በባህል መዝገበ ቃላቱ መግቢያ ላይ የሚያተኩሩ ናቸው። ቀጥሎ ደግሞ በዋናው መዝገበ ቃላት ውስጥ ያሉኝን ምልክታዎች እንደሚከተለው አቀርባለው።

ምልክታ አንድ፡ በባህል መዝገበ ቃላቱ ውስጥ የጎላ የፊደል ግድፈት መታየት።

በመሰረቱ መዝገበ ቃላት ከፊደል ግድፈት (spelling error) የፀዱ መሆን ይጠበቅባቸዋል። ምክንያቱም አንዱ ጥቅማቸው ትክክለኛውን የቃላት አፃፃፍ የምናገኝባቸው በመሆኑ ነው። ይህ በጣም አስፈላጊ መርህ በባህል መዝገበ ቃላት አዘገጃጀት ውስጥም ከፍተኛ ስፍራ አለው። በርግጥ የባህል መዝገበ ቃላትን የፊደል አደራደር ሁኔታን ለማየት (ለማመሳከር) በመሰረታዊነት ባንጠቀምም በምናዘጋጀው የባህል መዝገበ ቃላት ውስጥ ግን የጎላ የፊደል ግድፈት እንዳይገኝ መጠንቀቅ አለብን። የአርሲ ኦሮሞን የባህል እሴቶች የሚገልፁትን ቃላት ስናብራራ የፊደል ግድፈቶችን ማስወገድ አንዱ የአዘጋጃቹ ተቀዳሚ ድርሻ መሆን አለበት። በአርሲ ኦሮሞ የባህል መዝገበ ቃላት ውስጥ በተደጋጋሚ የፊደል ግድፈት ይስተዋላል። ይህን ለመረዳት በእያንዳንዱ የላቲን ፊደል ስር የተፈፀሙትን ግድፈቶች መዘርዘር ባያስፈልግም በጣም ከፍተኛ ግድፈት የተስተዋለባቸው ግን **G** (66)፣ **D** (66)፣ **H** (46)፣ **F** (38)፣ **A** (36) እና **K** (34) ናቸው። በአጠቃላይ በባህል መዝገበ ቃላቱ ውስጥ 508 የፊደል ግድፈቶች ተስተውለዋል። ይህ ደግሞ የተጠቃሚውን የማንበብ ፍላጎትና ተሳሳሽነት የሚያዳክምና የሚገድብ ብቻ ሳይሆን በባህል

መዝገበ ቃላቱ ሊተላለፍ የተገባውን የአርሲ ኦሮሞ የባህል እሴቶች በአግባቡ ለማሳየትም እንከን ይፈጥራል።

ምልከታ ሁለት: በአማርኛው ትርጉም ላይ ለተሰበሰቡት የኦሮሞኛ ቃላት ከፊት ለፊት የተሰጡት አጫጭር እና አቻ የሚመስሉ ፍቺዎች አላስፈላጊ ናቸው።

የመዝገበ ቃላቱ ስራ በሁለቱም ቋንቋዎች በወጥነትና ተመሳሳይ በሆነ መልኩ መቅረብ ነበረበት። የኦሮሞኛው ቃላት ከፊታቸው የተሰጠ ምንም አይነት አቻ የቃላት ፍቺ የለም። ቃላቱ ያዘሉት የባህል ፍቺ ብቻ ተቀምጧል። የአማርኛው ትርጉም ግን የአርሲ ኦሮሞን ባህል የሚገልፁት የኦሮሞኛ ቃላት በአማርኛ ተፅፈው ከፊት ለፊታቸው አቻ የአማርኛ የቃል ትርጉም ከተሰጣቸው በኋላ ቃላቱ ያዘሉት የባህል ፍቺ ተሰጥቷል። በመሰረታዊነት መፅሐፉ የተዘጋጀው የኦሮሞኛ ቃላቱ ያዘሉትን ባህላዊ ፍቺ ከአርሲ ኦሮሞ ባህላዊ ክዋኔዎች በመነሳት ትንተና ለመስጠት እንጂ በአማርኛ የሚሰተካከላቸውን አቻ የቃል ትርጉም ለመስጠት አይደለም።

የተሰበሰቡት ቃላት የአርሲ ኦሮሞን የባህል እሴቶች የተሸከሙ ስለሆነ በአማርኛው ትርጉም ላይ ሊሰጣቸው የተሞከረው አቻ ፍቺ ከባህል ትንተናው አንፃር ኦብሮ የማይሔድ ነው። በባህል መዝገበ ቃላት አዘገጃጀት ውስጥም ፋይዳ የላቸውም። በአማርኛው ትርጉም ላይ ሊሰጥ የተሞከረው አቻ የሚመስል ትርጉም አላስፈላጊነቱ በደንብ ጎልቶ የሚታየው ቃላቱ ከአንድ የዘለለ ትርጉም ሲኖራቸው ነው። ለምሳሌ:- 1) “Kaaroo ካሮ” ለሚለው ቃል ከፊት ለፊቱ የተሰጠው ትርጉም “የእንጨት ስም” (p.150) የሚል ነው። ማብራሪያው ደግሞ “የዛፍ አይነት፣ “ከባላ” የተባለ የአርሲ ባህላዊ የሙዚቃ መሳሪያ የሚሰራበት ነው።² የወፍ አይነት መጠሪያ ስም ነው” የሚል ነው። ስለዚህ “ካሮ” የዛፍም የወፍም አይነት ነው ማለት ነው። ይህ አይነት ለባህል ቃላቱ ከፊት ለፊት የአማርኛ ትርጉም መስጠት ቁንፅልና አላስፈላጊ ያደርገዋል። የሚከተሉትን ምሳሌዎች በተጨማሪነት ማየት ይቻላል:- 2) Adaloo አደሎ፡ የበግ መጠሪያ/ ባለአጭር ክርክር ጆሮ (p.12) 3) Agabuu አገቡ፡ ፆም/ ፆመኛ መሆን (p.14) 4) Aggattu አገቱ፡ መንካት (p.15) 5) Barsee በርሴ፡ ሴት (ልጃገረድ) (p.27) 6) Cabbii ጨቢ፡ ባልጩት (p.44) 7) Baachisuu ባችሱ፡ ማሸከም (p.20) 8) Dachaaafata ደቻፈተ፡ መርታት መክቶ መመለስ (p.51)።

ምልከታ ሶስት: በመዝገበ ቃላቱ ውስጥ ከአርሲ ኦሮሞ ባህል አንፃር ባህላዊ ፋይዳቸው በአግባቡ ያልተተነተኑ ቃላት በብዛት መገኘት።

በመፅሐፉ ውስጥ ጥቂት ለማይባሉ ቃላት ያሏቸውን የባህል እሴቶች (ፋይዳዎች) ከማብራራት ይልቅ ግልፅ የሆነና በአርሲ ኦሮሞ ዘንድ በዕለት ተዕለት እንቅስቃሴ ውስጥ ቃላቱ ያሏቸውን ትርጉም ብቻ አስቀምጠዋል። እነዚህ ቃላት በምን መልኩ ከአርሲ ኦሮሞ ባህል ጋር ቁርኝት እንዳላቸው ወይም ያዘሉት የባህል እሴት ምን እንደሆነ ትንተና አልተሰጠባቸውም። ስለዚህ እነዚህ ቃላት በማህበረሰቡ ዘንድ ያላቸው ግልፅ ፍቺ (literal/plain meaning) እንጂ በምን

Book review – Samuel Tibebe

መልኩ የአርሲ ኦሮሞን ባህል እንደሚያሳዩ ግልፅ አይደለም። እንደ ማሳያ የሚከተሉትን አምስት ቃላት አንመልከት።

በርጨቁ፡ መረጨት

መረጨት (ውሃ በርጨቅ ሲል ያለው የመረጨት ድርጊት)። (p.26)

ሃሉ በሁ፡ መበቀል

ቂም መወጣት፣ መበቀል። (p.131)

ቁሌ፡ ገደል

ሊደረስበት የማይቻል ጥልቅ ጉድጓድ። (p.187)

ሠንሰራት፡ መላ መሻት

አስቸጋሪ በሆነ ወቅት የሚሹት መላ። (p.206)

ዋይለ፡ ጓደኛ

አብረው የሚኖሩ ጓደኛዎች። (p.239)

የባህል መዝገበ ቃላት በባህሪያቸው ወደ አውደ ጥበብ (Encyclopedia) የሚጠጉ ናቸው። ምንም እንኳን እንደ ሌሎቹ አይነት መዝገበ ቃላት በፊደል ቅደም ተከተላቸው ቢደረደሩና ቃላዊ ፍቺን (Definition) በአብዛኛው ቢያካትቱም በውስጣቸው ያለው ገለፃ ግን በአንድ “መዝገበ ቃላት”⁵ ውስጥ ከሚካተተው መረጃ በጣም በብዙ መልኩ ያለፈ (የዘለለ) ነው (Landau 1989:5)።

ምልክታ አራት፡ መፅሐፉ አሮምኛ ወይንም አማርኛ ለሚያነብ ሰው የአርሲ ኦሮሞን የባህል ዕውቀት ለመቅሰም (ለመገባት) እንደ አንድ ምንጭ ሊወሰድ ይችላል።

የአርሲ ኦሮሞ የባህል መዝገበ ቃላት የአርሲ ኦሮሞን የባህል እሴቶች ያዘሉትን የቃላት ትንታኔ በማሳወቅ አንባቢያን የራሴ ከሚሉት ባህል ጋር ያላቸውን ተዛምዶ ወይንም ልዩነት እንዲያገናዝቡ እድል ይሰጣል። ይኼ ደግሞ እንደ አንድ ኢትዮጵያዊ ማህበረሰብ የምንጋራቸውን ባህሎች ለማዳበር አይነተኛ ሚና ይጫወታል ብዬ አምናለሁ። የአርሲ ኦሮሞ አንዳንድ የባህል ክዋኔዎች በሌሎችም ብሔረሰቦች ዘንድ የተለመዱና የሚተገበሩ ናቸው። ለምሳሌ፡- **Buyyaa baasuu** ቡያ ባሱ፡ ማንፃት (p.42) በሙብረቅ የተመታ ሰው የሚነፃበት ስርአት ነው። ይህን ስርአት የሚፈፅመው ከአምስቱ የቃሉ ጎሳዎች መካከል አንዱ የሆነው አሉጃና የሚባለው ነው። አከዋውኑና ስያሜው የተለያየ ቢሆንም በዳውሮ ብሔረሰብ ዘንድም ሙብረቅ ሲወድቅ የማንፃት ስርአት ይከወናል። በዳውሮዎች ዘንድ በባህል ዕምነት ውስጥ ከሚጠቀሱት አማልክት መካከል አንዱ ደዳ ይባላል። ደዳ የሰማይ ወይንም የሙብረቅ አምላክ ተብሎ ይጠራል። ደዳ ራሱን በሙብረቅ መልክ በሚገልጥበት ጊዜ ሙብረቁ የወደቀበት ቦታ ላይ የማንፃት ስርአት ይፈፀማል።

⁵ መዝገበ ቃላት በፊደል ቅደም ተከተላቸው ቃላትን በመደርደር ፍቻቸውን (ትርጉማቸውን) የሚሰጥ መፅሐፍ ነው። ፡ በውስጡም ስለ ስርአት ሆኔያት፣ የቋንቋ አነጋገር ስልት፣ የቃላት አመጣጥና አመሰራረት፣ የቃላት አጠቃቀም፣ ተመሳሳይ ትርጉም፣ ሰዋሰው፣ አንዳንድም የመግለጫ ምስሎችን የሚያካትት ነው (Landau 1989:5)።

የማንገቱን ስርአት የሚፈፅሙት ሰዎች አገርሸዋ ይባላሉ። ይኸም “ፈዋሾች” እንደ ማለት ነው (Samuel 2015:96)።

ምልከታ አምስት: መፅሐፍ የአርሲ ኦሮሞን የዘር ሐረግ ቆጠራ ጥናት (Genealogy) ለማካሄድ እንደ ትልቅ ምንጭ (መነሻ) ሊያገለግል ይችላል።

ፀሐፊዎቹ አርሲ ኦሮሞ ከ450 ያላነሱ ጎሳዎች እንዳሉ ጠቅሰዋል (p.xvi)። በመፅሐፍ ውስጥ ከተገለፁት ባህል ተሸካሚ ቃላት በጣም በጉልህ ከሚታዩት ውስጥ አንዱና ዋነኛው የአርሲ ኦሮሞ የጎሳ ስሞች ናቸው። በመፅሐፍ ውስጥም ወደ 35 የሚጠጉትን ጎሳዎች በስም ጠቅሰዋል። ይህም የአርሲ ኦሮሞን የዘር ሐረግ ቆጠራ ጥናት ለማካሄድ ከፍተኛ እገዛ ያደርጋል ብዬ አምናለው። ከተሰጠውም ትኩረት አኳያ እራሱን ችሎ የሚቆም ትልቅ ስራ ሆኖ አግኝቼዋለው። ፀሀፊዎቹ ጎሳዎቹ የሚገኙበትን አካባቢና አንዳንዶቹ ጎሳዎች በአርሲ ኦሮሞ መካከል ያሏቸውን ልዩ የሆነ አገልግሎት በገለጻቸው ውስጥ አካተዋል። አንዱ ጎሳ ከሌላው ጎሳ በምን መልኩ እንደሚዛመድና በመካከላቸው ያለው ግንኙነት ምን እንደሆነ የሚያሳይ ትንተና ወይም በቻርት መልክ ቢቀርብ አንባቢያን በቀላሉ እንዲረዱት ያስችላል።

በአጠቃላይ የአርሲ ኦሮሞ የባህል መዝገበ ቃላት መፅሐፍ በባህል ጥናት መስክ የሚታየውን የህትመት ክፍተት በሀገር ውስጥ ቋንቋ በማቅረብ አንባቢያን በራሳቸው ቋንቋ ባህላቸውን እንዲረዱ ከፍተኛ አስተዋጾ ያደርጋል። በዚህ ምልከታ ውስጥ የተዘረዘሩት ክፍተቶች እንዳሉ ሆነው መፅሐፍን የተለያዩ የሕብረተሰብ ክፍሎች፣ ተማሪዎችና መምህራን ሊጠቀሙበት ይችላሉ።

ዋቢ መጻሕፍት

- ደስታ አማረ፣ ፍሬህይወት ባዩ፣ ገመቹ ከደር። 2010። *Galmee Jechoota Aadaa Arsii: Afaan Oromoo-Afaan Amaaraa/ የአርሲ አሮሞ ባህል፡ አሮሞኛ-አማርኛ መዝገበ ቃላት። የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ባህሎች አካዳሚ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ።*
- የባህልና ተሪዝም ማኒስቴር። 2008። *የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ የባህል ፖሊሲ።* አዲስ አበባ፣ ኢትዮጵያ።
- Brown, H. Douglas. 1987. *Principles of Language Learning and Teaching*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall Inc.
- Central Statistic Agency (CSA). 2007. *Population and Housing Census 2007 Report, Oromiya, Part I: Population Size and Characteristics*. Accessed from: <http://catalog.ihsn.org/index.php/catalog/3583/download/50099>, accessed on: March 04, 2019.
- Diriba Terefe, Abera Nafa, and Abebe Keno. 2018. *Galmee Jechootaa Afaan Oromoo* (3rd edition). Addis Ababa University: Academy of Ethiopian Languages and Cultures, Addis Ababa, Ethiopia.
- Landau, Sidney. 1989. *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*. New York: Cambridge University Press.
- Samuel Tibebe. 2015. *Conversion to Evangelical Christianity and its Implications on the Stratified Society of Dawro, Southern Ethiopia*. Addis Ababa: Addis Ababa University (Unpublished PhD Dissertation).